

trals i taurins.⁷⁰ Talment com es procedí l'any 1802, Ferran VII i Maria Josefa Amàlia passaren, com els seus predecessors, pel palau del marquès Llupià i d'Alfarràs a Horta. D'aquesta visita es conserven les efigies escultòriques de dos lleons a l'entrada del jardí del Laberint des de la residència, molt probablement de Damià Campeny (1827).

Barcelona, de nou per uns mesos, es va convertir en un gran teatre de cara a mantenir i enfortir el poder de la corona a nivell espanyol i europeu. Alhora, també conservava la lleialtat dels catalans. De fet fou una escenificació teatral que demostrava la fidelitat d'un poble que prèviament havia estat seleccionat, com a actors d'una imatge que calia difondre. Una farsa, en la qual la sobirania de Ferran VII fou la protagonista com anys enrere es posà de manifest amb Carles IV. En ambdós casos el desplegament festiu resultà efímer com el seu govern, malgrat tot el parament desenvolupat. En conjunt, es repetí el missatge simbòlic de la ciutat com a receptora d'uns beneficis obtinguts sota l'empara de la monarquia i la supervisió dels déus, una imatge de la corona pròpia de segles anteriors, encara vigent en ple segle XIX.

70. Els vincles i els paral·lelismes dels actes festius entre les dues visites reials és objecte d'un estudi molt més ampli en el qual estem treballant.

La impremta de la Universitat de Cervera a càrrec de les Ibarra, impressores del segle XVIII

Maria Garganté Llanes

El text que presentem pretén recuperar, ni que sigui de forma molt sucinta, la figura de dues impressores catalanes del segle XVIII: Antònia Cous i Antònia Ibarra, esposa i filla, respectivament, de Manuel Ibarra, impressor i tipògraf d'origen aragonès, nascut a Saragossa l'any 1709, que arribà a Cervera procedent de Madrid, on treballava a la impremta del seu oncle Antonio Marin. L'any 1735 passava a ocupar-se de la impremta, treballant amb ell el seu germà petit, Joaquín Ibarra, en qualitat d'aprenent de caixa. Després d'un període de formació al costat del seu germà gran, Joaquín es traslladà a Madrid, on treballarà amb el seu oncle Antonio Marín fins a l'any 1753, quan obrirà el seu primer taller. A partir d'aquest moment, comença la veritable ascensió professional de Joaquín Ibarra, que arribarà a ser impressor de la Real Academia Española i impressor reial de Carles III.¹

De la fama de Joaquín Ibarra en dóna compte la seva neboda Antònia, en un memorial adreçat al claustre universitari de Cervera, on fa referència a:

...don Joaquín Ibarra, que se ha reconocido como restaurador del arte tipográfico en España, habiéndolo adelantado y llevado hasta el último grado de perfección en términos de igualar y exceder sus ediciones a las más hermosas de Europa, fue tío de la suplicante, como cuyo padre era hermano mayor (...) y tanto más cuando mayor era el eco de los aplausos que aun después de muertos don Manuel y don Joaquín, padre y tío de la suplicante resuena en todas partes.

1. J.L. ACÍN FANLO; P. MURILLO LÓPEZ, *Joaquín Ibarra y Marín, impresor (1725-1785)*. Zaragoza: IberCaja, 1993.

Precisament, la figura de la muller de Joaquín Ibarra com a continuadora de la seva impremta a Madrid ha estat tractada recentment en l'exposició celebrada a Puebla (Mèxic) durant la primavera de 2008 i que amb el títol "Las otras letras: mujeres impresoras en el mundo del libro antiguo" pretenia posar de relleu la tasca de les dones en el món de la impremta, oferint al mateix temps una notícia biogràfica de diverses impressores espanyoles, novohispanes i flamenques.²

Eren dones que realitzaven o participaven activament en les diverses tasques que es desenvolupaven en una oficina tipogràfica o impremta a l'època moderna i que bàsicament eren tres: la composició del text amb tipus mòbils, la impressió pròpiament dita i, finalment, l'alçat dels plecs, que podien enquadrar-se o no. Hi havia també altres tasques com la correcció de les proves de text, la fosa de tipus, l'elaboració de tinta, el mullat i assecat del paper, i d'altres activitats empresarials com la realització de contractes i la distribució i venda d'exemplars impresos.

Alguns gravats d'època presenten dones composant lletres de forma manual, recollint plecs recent sortits de la premsa, plegant paper, cosint els quaderns o realitzant enquadernacions. Però algunes dones també assumiren les funcions de regència i administració de tallers, sovint en substitució del marit o el pare difunts, mantenint-se durant dècades al capdavant de les impremtes. Com a editores publicaren tota classe de textos i s'ocuparen de temes religiosos, científics, culturals i literaris, amb diversos nivells de qualitat estètica i tipogràfica.

És per això que, partint d'aquesta primera nòmina d'impressores dins l'univers hispànic, entre les quals hi trobem Manuela Contera, vídua de Joaquín Ibarra (activa entre 1785 i 1805) o Luisa Victoria Sánchez, vídua de Pedro Marín –també emparentat amb els Ibarra– (activa entre 1790 i 1803), en volem recuperar unes altres que havien estat oblidades, probablement per haver desenvolupat la seva activitat en una ciutat com Cervera, que malgrat esdevenir la seu de l'únic centre universitari de Catalunya després de la guerra de Successió, no deixa de ser un centre secundari dins l'òrbita cultural hispànica.

2. M. GARONE; A. CORBETO, *Las Otras Letras: Mujeres Impresoras* (exposició digital). <http://www.buap.mx/impresoras/index.html>

La història de la Cervera del set-cents està marcada per dos fets transcendents, l'un conseqüència de l'altre, d'una rellevància que supera l'àmbit local: es tracta de la guerra de Successió i la posterior creació de la Universitat. La construcció del majestuós edifici, enclavat entre un urbanisme atípic per les seves dimensions, va suposar un trastorn per a la monòtona i intranscendent vida local. La ciutat va augmentar demogràficament (malgrat l'auge poblacional ja s'havia iniciat a finals de la centúria anterior), es van realitzar reformes urbanístiques (concretades en un arranjament, tot i que escàs, dels seus carrers i cases), va irrompre-hi el bullici estudiantil, les autoritats locals trobaren un fort antagonisme en les universitàries, la minvada economia domèstica es va veure beneficiada amb uns ingressos addicionals amb l'hostalatge d'universitaris, els comerços varen vendre més; s'incrementaren les festes (bàsicament les de tipus oficial) i van revifar-se'n algunes que ja estaven instituïdes (amb un tint marcadament cultural: escenificacions teatrals, per exemple); la ciutat fou visitada més assíduament per personatges de la cort i autoritats en general, fet que denota una major relació entre el consistori i els òrgans del poder; va augmentar el nombre d'eclesiàstics, especialment els regulars (jesuïtes acaparant la majoria de les càtedres universitàries i regentant una institució docent pròpia; sacerdots i frares dirigint col·legis majors...)³

Manuel Ibarra, amb el seu germà petit com a aprenent, revitalitzà la impremta cerverina, que segons sembla no funcionava massa bé a mans dels anteriors impressors, com Tomàs Senant, al qual se li comptabilitzaren prop de tres-centes errates en un fullet imprès de només vint-i-vuit pàgines.⁴ Així doncs, des del 5 de juny de 1735 fins al 20 de gener de 1757, data de la seva mort, Manuel Ibarra estarà al capdavant de la impremta cerverina, exceptuant una estada a Madrid, on tornarà a treballar pel seu oncle Antonio Marín entre 1749 i 1754, període en què la impremta cerverina serà regida per Josep Barber, que ja n'era oficial. Tot i això, sembla que la gestió de Barber tampoc fou molt reeixida,⁵ de ma-

3. JM. PORTELLA, *Cervera en el siglo XVIII*. Cervera: UNED (Tesi doctoral inèdita), 1987, p. 525-526.

4. I. RUIZ LASALA, *Joaquín Ibarra y Marín (1725-85)*. Zaragoza: San Francisco, 1988, p. 40-42.

5. Segons Ruiz Lasala, Josep Barber va estampar a Tarragona, l'any 1757, "la peor edición del Quijote que se ha publicado en España".

nera que Ibarra tornà a fer-se càrrec de la impremta de la Universitat, que estava situada a la torre sud-est de la magna acadèmia, fins que fou traslladada a l'edifici de l'estampa, construït expressament l'any 1755 i substituït posteriorment pel convent dels PP. Claretians.

Quan morí Manuel Ibarra, la impremta romangué a càrrec de la seva vídua, Antònia Cous o Cons, depenent de la documentació. Aquesta va regentar la impremta des de 1757 fins a 1770, any de la seva mort, utilitzant, entre d'altres peus d'impremta, el de "Cervariae Lacetanorum Typis Academicis per Antonia Ibarra, viduam".

El testament d'Antònia és ben explícit pel que fa als seus lligams familiars:

(...)ne instituesch hereva mia universal a la referida Antònia Ibarra y Cons ma filla, a sa llibera voluntat, si lo dia de mon òbit viurà y hereva mia ésser voldrà; si empero no viurà o viurà, més a mi hereva ni serà, perquè no voldrà o no podrà, en qualsevol de dits casos, a ella substituiesch y hereu més universal instituesch al sobre nomenat Don Joaquim Ibarra mon cunyat suplicant-li empare en quant puga a dita ma filla Antònia com a donsellà desemparrada, y en falta del mencionat Don Joaquim a sos fills.⁶

Es manté ben viva, doncs, i malgrat la distància, la relació amb el seu cunyat Joaquim Ibarra, que llavors ja era l'impressor més reputat de Madrid. La seva filla, també Antònia de nom, es va fer càrrec de la impremta durant divuit anys més, fins que els seus problemes de salut l'obligaren a retirar-se, per la qual cosa sol·licità al monarca una pensió diària de sis rals de velló, fins que va morir l'any 1805. Un exemple de com exercia la seva feina el tenim en el següent document:

En nom de Deu nostre Sr. sia notori que la señora Antònia Ibarra, en la present ciutat de Cervera domiciliada, Administradora pública y principal de la impremta de la Real y Pontificia Universitat Literària de dita ciutat. De sa pròpia voluntat y certa ciència confesa y en veritat reconeix al Reverent Senyor Don Baltasar Anton Gandulló y Sarrià, prevere y rector de la iglesia parroquial de Sant Antoni Abat de la vila de Vilanova de Cubellas, Bisbat de Barcelona, present, que ab lo modo que baix se explicarà li ha donat y pagat la quantitat de trenta y tres lliuras moneda barcelonesa, quals li serveixen y son per lo que importan los treballs per ella fets en la impressió de sexanta exemplars que a petició de dit Reverent Senyor Rector y en virtut de (...) concedida per lo Il·lustre Senyor Don Francisco de Niubó Regidor y Corregidor interino de la referida esta ciutat de Cervera, ab decret de deu del mes de

6. AHCC, Fons Notarial Cervera. Valentí Surís (1770).

desembre del any anterior, dona a la impremta, tenint cada un de dits exemplars sinc fulls extrets del original de unas públicas lletres, que al insinuat efecte de imprimirse aquells entregà prosseguint a la llicència dit Reverent Senyor Rector a la ortogant, y queda actualment en son poder, segons que la propia otorgant lo mateix original de aquellas ha manifestat a mi lo infraescrit notari en presència dels testimonis avall continuats de que lo mateix notari, ab lo present ne fas fee.⁷

Però Antònia Ibarra fou una impressora especialment aplicada i hàbil en la tipografia grega, impulsada per l'insigne catedràtic Josep Finestres i Monsalvo des de la Universitat. Finestres visitava molt sovint la impremta, sempre pendent de les noves edicions i de les seves pròpies obres que s'imprimien a Cervera. Així, en una carta a Ignasi de Dou, a 2 d'agost de 1756, manifesta les següents inquietuds:

Mi Hermogeniano es desgraciado en Holanda y en España, y lo peor es que no se puede decir de él lo que de obras grandes, esto es que encuentran muchos obstáculos y dificultades en sus principios. Supongo que Campins no tratará de enviar dos oficiales de caja, aunque parece lo indica la que ha escrito a Ibarra, porque esta oficina no puede por ahora mantener tantos, habiendo ya en ella, a más de Ibarra, que si tiene salud trabaja bastante y bien, Senant y el yerno de Oliveras, quien volverá a trabajar luego que esté convalidado de una enfermedad que ha tenido. Espero que en fuerza de vuestras diligencias vendrá uno que pueda desempeñarse. Si tarda, entre tanto Ibarra empezará la obra y adelantará lo que se pueda. El último tomo del maestro Jayme está a la mitad, y como al presente no tiene cosa precisa y de monta juzgo lo despachará presto Senant.⁸

Efectivament, en una carta de Finestres a Gregori Maians, datada el 6 de novembre de 1768, explica com:

La lástima es que no puedo evitar algunos trabajos molestos que se me encargan, casi por necesidad, como el haber corregido pocos días ha el alfabeto griego, que envío a Vm para que vea las primicias de esa señorita, hija de nuestro antiguo impresor Ibarra y sobrina de Joaquín Ibarra, célebre impresor de Madrid, la cual compuso el griego, y juzgue sí se puede esperar que en adelante lo haga con mayor acierto, pues en pocos días aprendió de leer e inmediatamente pasó a la composición tipográfica. Todo esto fue necesario para cumplir con el orden del Real Consejo, que nos manda se enseñe en las aulas la lengua griega por la Gramática de Pedro Juan Núñez y entretanto, para dar este alfabeto a muchos que deseaban saber aquella lengua, con que aprendan a leerla. En esta ciudad ni en toda Cataluña no se encontraba oficial que compusiese con caracteres griegos. Ahora nuestra tí-

7. AHCC: Fons Notarial Cervera. Marià Copons (1777).

8. J. FINESTRES MONSALVO, *Epistolari*, vol. I, p. 574-75.

pógrafa compone las Fábulas de Esopo en griego, porque también son menester para los ejercicios de los opositores a las cathedras de gramática y letras humanas y para la enseñanza de los discipulos.⁹

Tot i que sembla que no mancaren alguns intents de procurar-li matrimoni, tal i com evidencia la carta de 15 de novembre de 1774 que Josep Finestres dirigeix a Ignasi de Dou i en la qual, en comentar la mort de la dona de Josep Anton Gener, afegeix: "Ahora todo el mundo casa al viudo con la Tona Ibarra, pero el no sé que hará".¹⁰ Romangué finalment soltera, però, i com a dona soltera i, en conseqüència a efectes de l'època, "desemparada", Antònia Ibarra rebé també l'ajuda del seu oncle, l'impressor Joaquim Ibarra, que li llegà una quantitat considerable de diners, segons posa de manifest el següent document:

Dª Antònia Ibarra y Cons, donsellà Administradora doméstica de la impremta de la Real y Pontificia Universidad Literaria de dicha ciudad, y en la misma residente. De su espontanea voluntad y cierta ciencia confiesa y en verdad reconoce a los herederos y sucesores de Don Joaquín Ibarra y Marín el día de su óbito, residentes en la villa de Madrid, corte de su Magestad (que Dios guarde) aunque ausentes dichos herederos, y el escribano infraescrito como a pública persona por ellos presente, aceptante y legítimamente estipulante, que en el modo que abajo se explicará le han los insinuados herederos dado y pagado la cantidad de mil y quinientos reales de vellón, los que son y sirven a dicha otorgante en pago y satisfacción de igual cantidad, que el relatado Don Joaquin Ibarra, su tío le mandó para ayuda a tomar estado en su válido testamento, que otorgó a nueve de noviembre del año de mil setecientos setenta y siete.¹¹

En el memorial que redactà per sol·licitar l'abans esmentada pensió vitalícia quan es va retirar de la impremta, feia constar:

...que no solo ha desempeñado y desempeña las pesadas obligaciones de dicho empleo, sino también otros muchos oficios voluntarios, grautitos y muy útiles a la Universidad; que ha tenido particular cuidado de dirigir todas las impresiones; haberse aplicado en instruir a algunos de los oficiales de prensa y caja; haber trabajado en estas tareas en las ocasiones y temporadas de tropel y excesiva ocupación en la imprenta, no siendo fácil en Cervera encontrar mancebos de que echar mano en semejantes apuros; haberse instruido en el conocimiento de los caracteres griegos para hacer útil la remesa de una porción de letra griega que se mandó traer de Madrid a esta imprenta... y el de componer los libros expresados en aquel idioma.¹²

9. FINESTRES MONSALVO, *Epistolari*, vol. II, p. 390.

10. FINESTRES MONSALVO, *Epistolari*, vol. II, p. 562.

11. AHCC: Fons Universitat de Cervera. Caixa 4. Impremta.

12. AHCC: Fons Universitat de Cervera. Caixa 4. Impremta.

Però després de la seva retirada, encara la trobem documentada a Cervera en diverses ocasions, com la que la va fer comparèixer davant dels tribunals, per tal d'abonar la quantitat de 70 lliures que sembla que devia del lloguer de la casa que habitava, propietat de Josep Badius Copons, situada a la plaça de Sant Miquel¹³. Així doncs, romangué soltera, i pensem que més aviat amb estretors econòmiques. Morí a Cervera el dia 4 d'abril del 1805, essent enterrada en un nínxol de la congregació dels Dolors.¹⁴

Finalment, però, cal assenyalar que ha aparegut algun llibre amb data imprecisa, amb el peu d'impremta "En la Estampa de la Real Univers. Por Maria Theresa Ibarra", sense que n'haguem pogut esbrinar la identitat. Podria tractar-se d'una confusió amb "Maria Antònia", o bé podria ser que la nissaga femenina dels Ibarra a Cervera no s'acabés amb les dues Antònies? De moment, ni que sigui Manuel Ibarra, marit i pare d'aquestes Antònies, qui s'endugué la glòria de la impremta certerina del segle XVIII –fins al punt que avui compta amb un carrer amb el seu nom en aquesta ciutat–, la seva direcció de la impremta universitària només va durar disset anys, davant dels trenta-un anys que les Ibarra, mare i filla, n'estigueren al capdavant.

13. AHCC: Fons Universitat de Cervera. Caixa 4. Impremta.

14. JM. RAZQUIN, *Gent de La Segarra*, Barcelona, CBS, 1998.